

ALİ TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNİN BEYNƏLXALQ REYTINGİNİN FORMALAŞMASINA MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN TƏSİRİ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın 3.3.4-cü bəndinə əsasən ölkəmizdə təhsil müəssisələrinin reyting sisteminin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Belə bir sistemin yaradılması üçün ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq reytinginin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq reytingi tərtib olunarkən onlarla göstərici əsas götürülür. Lakin bu göstəricilərin önündə iqtisadi göstəricilər dayanır. Bu baxımdan reytingi tərtib edən beynəlxalq təşkilatların göstəriciləri ilə tanış olaq.

Ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq reytingini ilk dəfə 1997-ci ildə Asia Week jurnalı hazırlayıb, lakin siyasi səbəblərdən 2001-ci ildə bu reyting öz fəaliyyətini dayandırıb. 2003-cü ildən ali təhsil müəssisələrinin ümumdünya reytinginin qurulmasına başlandı. Şanxay Universitetinin (Çin) təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlayan beynəlxalq ARWU (Academic Ranking of World Universities) reytingi hər il dünyanın aparıcı ali təhsil müəssisələrinin reytingini tərtib edir.

2004-cü ildən Böyük Britaniyanın “TSL Education LTD” təşkilatı “The Times Higher Education” adlı ən yaxşı dünya ali təhsil müəssisələrinin reytingini təqdim etdi. “THE” brendi ilə fəaliyyətə başlayan bu reyting 2005-ci ildən “Quacquarelli Symonds” şirkəti ilə müştərək fəaliyyətini davam etdirdi. 2009-cu ilədək QS-THES, 2009-cu ildən isə THE-QS adı ilə birgə fəaliyyət göstərən reyting 2010-cu ildə fikir ayrılığı nəticəsində öz birgə fəaliyyətini dayandırdı. Hazırda “Quacquarelli Symonds” şirkəti “QS” adı ilə öz reytingini tərtib edir. “TSL Education LTD” şirkəti isə Thomson Reuters agentliyi ilə əməkdaşlıq edərək “THE” adı ilə fəaliyyət göstərir.

2004-cü ildən İspaniya Milli Tədqiqatlar Şurasının “Cybermetrics” laboratoriyası “Webometrics” (Ranking Web of World Universities) reytingini tərtib etməyə başladı. “Web” adlanan bu sistem ali təhsil müəssisələrinin virtual informasiya məkanında fəaliyyətini qiymətləndirir və 20 minə yaxın ali təhsil müəssisəsini özündə birləşdirir. Qeyd edək ki, ARWU reytingi 3 min, THE reytingi 6 min ali təhsil müəssisəsinin təhlilini əhatə edir.

2007-ci ildən Tayvan Respublikası tərəfindən PRSP (Performance Ranking of Scientific Papers for World Universities) adlı reyting fəaliyyətə başladı. Qiymətləndirmədə ali təhsil müəssisələrinin elmi-tədqiqat fəaliyyətini və yazılan elmi məqalələrin səviyyəsini əsas götürən bu reyting dünyanın 500-ə yaxın aparıcı universitetləri arasında aparılır.

Qeyd olunan 5 reytingdən başqa onlarla təşkilat tərəfindən reytinglər tərtib olunur. Lakin hazırkı şəraitdə bu 5 reyting tərtib olunma metodikasına görə ən dəqiq, səhifə və etibarlı hesab edilir.

Reytinglərin hər birində qiymətləndirmə ayrı-ayrı meyarlar üzrə 100 ballıq sistemlə aparılır. ARWU reytingində 20 bal Nature və Science jurnallarında nəşr olunmuş məqalələrin sayına görə, 20 bal Thomson Reuters verilənlər bazasında indeksləşmiş məqalələrin sayına görə, 20 bal Nobel mükafatı və ya Filds medalı alan əməkdaşların sayına görə və 10 bal akademik personalın əmək intizamına görə (və ya işdə olma müddətinə görə) toplamaq mümkündür [2].

QS reytingində 20 bal elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinə görə, 40 bal akademik nüfuz indeksinə görə, 20 bal tələbələrin sayına nisbətə professor-müəllim heyətinin sayına görə, 10 bal işə götürənlərin arasında ali təhsil müəssisəsinin nüfuz indeksinə görə, 5 bal yerli müəllimlərin sayına nisbətən xarici müəllimlərin sayına görə, 5 bal tələbələrin sayına nisbətən xarici tələbələrin sayına görə toplamaq mümkündür [3].

WEB reytingində 12,5 bal ali təhsil müəssisəsinin saytında axtarış sistemi vasitəsilə aparılan elmi axtarışların sayına görə, 12,5 bal ali təhsil müəssisəsinin saytında yerləşdirilən “qiymətli” faylların sayına görə, 50 bal digər axtarış sistemləri (Live Search, Yahoo Search, Exalead) vasitəsilə ali təhsil

müəssisəsinin sayına istinad edilən axtarışların sayına görə, 20 bal yenə də digər axtarış sistemləri vasitəsilə saytda tapılan və yüklənən səhifələrin sayına görə toplamaq mümkündür [12].

PRSP reytingində 10 bal son 11 ildə, 10 bal son bir ildə nəşr olunan elmi məqalələrin sayına görə, 10 bal son 11 ildə, 10 bal son 2 ildə nəşr olunan elmi məqalələrə edilən kənar istinadlara görə, 10 bal kənar istinadların son 11 ildə nəşr olunan elmi məqalələrə nisbətində görə, 20 bal ali təhsil müəssisəsinin son 2 ildə nəşr olunmuş elmi məqalələrinin hirs – indeksinə (h-index alimin, elmi təşkilatın, ali təhsil müəssisəsinin və yaxud bütöv bir ölkənin nəşrlərinə və onlara edilən istinadlara əsaslanan, onların məhsuldarlığının kəmiyyətini xarakterizə edən göstəricidir) görə, 15 bal son 11 ildə ən çox istinad olunan məqalələrin sayına görə, 15 bal son bir ildə jurnallarda ən çox istinad olunan məqalələrin sayına görə toplamaq mümkündür [13].

Lakin qeyd olunan reytinglərdən daha etibarlısı və dünya təhsil ictimaiyyəti tərəfindən qəbul ediləni “THE” reytingi hesab olunur. Bu reytingdə 15 bal ali təhsil müəssisələrinin akademik nüfuzuna görə (burada elmi fəaliyyət və təhsilin keyfiyyəti əsas götürülür), 19,5 bal ayrı-ayrı sahələrdə ali təhsil müəssisəsinin elmi nüfuzuna görə, 32,5 bal elmi nəşrlərə edilən ümumi istinadlara görə (bura son 5 ili əhatə edən 12 min elmi jurnal aiddir), 4,5 bal professor-müəllim heyətinin sayına düşən nəşr olunmuş elmi məqalələrə görə, 5,25 bal professor-müəllim heyətinin sayına münasibətdə ali təhsil müəssisəsinin elmi tədqiqat fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin həcmində görə, 5,5 bal professor-müəllim heyətinin sayına münasibətdə ali təhsil müəssisəsinin tədqiqat fəaliyyətinin kənar kompaniyalar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin həcmində görə, 0,75 bal dövlət tərəfindən tədqiqat fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin ali təhsil müəssisəsinin ümumi büdcəsində tədqiqat xərclərinə nisbətində görə, 4,5 bal professor-müəllim heyətinin sayının təhsilənlərin sayına olan nisbətində görə, 3 bal xarici professor-müəllim heyətinin sayının yerli professor-müəllim heyətinin sayına olan nisbətində görə, 2 bal xarici tələbələrin sayının yerli tələbələrin sayına olan nisbətində görə, 6 bal doktorluq (Ph.d) dissertasiyasını müdafiə edənlərin sayının ümumi müəllimlərin sayına olan nisbətində görə, 2,25 bal doktorluq (Ph.d) dissertasiyasını müdafiə edənlərin sayının magistraturada təhsilənlərin sayına olan nisbətində görə, 2,25 bal müəllim heyətinin nümayəndələrinin mükafatlandırılmasının həcmində görə toplamaq mümkündür [1]. Göründüyü kimi, reytinglər içərisində ən çox göstərici THE reytinginə məxsusdur. Bu baxımdan THE reytinginin tərtib etdiyi reyting cədvəli üzərində təhlillər aparmağı məqsədəuyğun hesab etdik.

Cədvəl 1

**2013/2014-cü tədris ili üzrə ali təhsil müəssisələrinin
beynəlxalq reyting cədvəli**

	Ali təhsil müəssisəsinin adı	Yerləşdiyi ölkə	2012/2013-cü tədris ili (bal / yer)	2013/2014-cü tədris ili (bal / yer)	2014/2015-ci tədris ili (bal / yer) (01.12.2014)
1	Koliforniya Texnologiya İnstitutu	ABŞ	95,5 / I pillə	94,9 / I pillə	94,3 / I pillə
2	Harvard Universiteti	ABŞ	93,6 / IV pillə	93,9 / II pillə	93,3 / II pillə
3	Oksford Universiteti	Böyük Britaniya	93,7 / II pillə	93,9 / II pillə	93,2 / III pillə
4	Stenford Universiteti,	ABŞ	93,7 / II pillə	93,8 / IV pillə	92,9 / IV pillə
5	Massaçusets Texnologiya İnstitutu	ABŞ	93,1 / V pillə	93,0 / V pillə	91,9 / VI pillə
6	Prinston Universiteti	ABŞ	92,7 / VI pillə	92,7 / VI pillə	90,9 / VII pillə
7	Kembriç Universiteti	Böyük Britaniya	92,6 / VII pillə	92,3 / VII pillə	92,0 / V pillə
8	Koliforniya Universiteti	ABŞ	90,5 / IX pillə	89,8 / VIII pillə	89,5 / VIII pillə
9	Çikaqo Universiteti	ABŞ	90,4 / X pillə	87,8 / IX pillə	87,1 / XI pillə
10	London İmperial Kolleci	Böyük Britaniya	90,6 / VIII pillə	87,5 / X pillə	87,5 / IX pillə

Mənbə: <http://www.timeshighereducation.co.uk/>

Reyting cədvəli əsasında dünyanın ən yaxşı 200 ali təhsil müəssisəsi arasında ABŞ-ın 77 ali təhsil müəssisəsi ön sırada dayanır. İlk yüzliyə nəzər saldıqda 46 ali təhsil müəssisəsinin, ilk əllilikdə isə 30 ali təhsil müəssisəsinin olduğunun şahidi oluruq. İkinci pillədə isə Böyük Britaniyanın ali təhsil müəssisələri dayanır. Belə ki, 200 ali təhsil müəssisəsi arasında Böyük Britaniyanı 31 ali təhsil müəssisəsi təmsil edir. Müvafiq olaraq ilk yüzlikdə 10 ali təhsil müəssisəsinin, ilk əllilikdə 7 ali təhsil müəssisəsinin qərarlaşdığının şahidi oluruq. Növbəti pillələrdə 10 ali təhsil müəssisəsi ilə Almaniya, 8 ali təhsil müəssisəsi ilə Fransa, 7 ali təhsil müəssisəsi ilə İsveçrə, Avstraliya, Kanada, 5 ali təhsil müəssisəsi ilə Yaponiya, İsveç, Belçika, 4 ali təhsil müəssisəsi ilə Cənubi Koreya, 3 ali təhsil müəssisəsi ilə Honkonq, Danimarka, 2 ali təhsil müəssisəsi ilə Sinqapur, Çin, İsrail, Avstriya və 1 ali təhsil müəssisəsi ilə Yeni Zelandiya, CAR, Finlandiya, Norveç, İspaniya, Tayvan və Türkiyə qərarlaşıb. Təhlillər nəticəsində aydın olur ki, ən yaxşı 200 ali təhsil müəssisəsi 26 ölkəni təmsil edir.

Qeyd edək ki, 2013-2014-cü tədris ilinin nəticələri üzrə reyting cədvəlində ilk 30 ali təhsil müəssisəsindən 22-si ABŞ-ı təmsil edir. Reyting cədvəlinə görə 94,9 balla ABŞ-ın Koliforniya Texnologiya İnstitutu başçılıq edir. 2012-2013-cü tədris ilinin dördüncüsü Harvard Universiteti və üçüncüsü olan Böyük Britaniyanın Oksford Universiteti isə 93,9 balla ikinci pillədədirlər. Dördüncü pillədə 93,8 balla ABŞ-ın Stenford Universiteti, beşinci pillədə 93 balla ABŞ-ın Massaçusets Texnologiya İnstitutu dayanıb. Növbəti pillələrdə 92,7 balla ABŞ-ın Prinston Universiteti, 92,3 balla Böyük Britaniyanın Kembriç Universiteti, 89,8 balla ABŞ-ın Koliforniya Universiteti, 87,8 balla ABŞ-ın Çikaqo Universiteti və onuncu pillədə 87,5 balla Böyük Britaniyanın Londonun İmperial Kolleci dayanır. Daim ön sıralarda qərarlaşan ABŞ-ın Yel Universiteti 87,4 balla 11-ci, Böyük Britaniyanın London Universitet Kolleci 77,6 balla 21-ci pillədə dayanıb. 2012-2013-cü tədris ilində iyirminci pillədə dayanan İsveçrənin Federal Texnologiya İnstitutu isə 67,7 balla 37-ci pilləyə enib. Maraqlı vəziyyət Sinqapur Milli Universitetində müşahidə olunur. Belə ki, bu ali təhsil müəssisəsi 2009-cu ildə 30-cu, 2010-cu ildə 29-cu, 2011-ci ildə 28-ci, 2012-ci ildə 27-ci pillədə olduğu halda, 2013-cü ildə 72,4 balla 26-cı pilləyə qalxıb. Bu gedişlə bu ali təhsil müəssisəsi yaxın 15-20 ildə ilk onluğa iddia edəcək. Sevindirici haldır ki, Türkiyənin Boğaziçi Universiteti də THE beynəlxalq reytingində yer alıb. Belə ki, 44,3 bal toplayan bu ali təhsil müəssisəsi 199-cu pillədə öz yerini tutub. 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə isə THE beynəlxalq reytingində ilk ikiyüzlükdə Türkiyəni 4 ali təhsil müəssisəsi təmsil edir. Belə ki, Türkiyənin Yaxın Şərq Texniki Universiteti 56,6 balla 85-ci, Boğaziçi Universiteti 51,1 balla 139-cu, İstanbul Texniki Universiteti 48,1 balla 165-ci, Sabancı Universiteti 46,9 balla 182-ci pillədədir. Qeyd edək ki, Türkiyənin ən böyük ali təhsil müəssisələrindən olan Bilkent Universiteti də ilk ikiyüzlüyə düşməyə iddialıdır və hazırda 203-cü pillədə qərarlaşıb [1].

Qabaqcıl ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində elmi-tədqiqat və təhsil fəaliyyətinin rolu böyük olsa da, maliyyə vəsaitləri olmadan heç bir uğur əldə etmək mümkün deyil. Reyting cədvəlində birinci pillədə qərarlaşan Koliforniya Texnologiya İnstitutu bu uğuru əldə etmək üçün ildə təqribən 3 milyard dollara yaxın vəsait xərcləyir.

Koliforniya Texnologiya İnstitutunun məzunlarından 17-si Nobel mükafatına layiq görülüb. Bundan əlavə Nobel mükafatçısı olan 18 professor institutun əməkdaşlarıdır. Məzunlardan və müəllimlərdən 65-i ABŞ-ın “Texnologiya və İnnovasiyalar sahəsində milli medalı” ilə təltif olunub. Hazırda institutun tələbələrinin sayı 2175 nəfərdir. Onlardan 967-i bakalavr, 1208-i magistratura səviyyəsində təhsil alır. Tələbələrin təhsili ilə 294 nəfər professor-müəllim heyəti məşğul olur. ABŞ-ın bütün özəl ali təhsil müəssisələri kimi Koliforniya Texnologiya İnstitutu da öz maliyyə planlarını təhsil haqqından və digər mənbələrdən daxilolmaların hesabına qurur. Təhsil haqqı isə 28-55 min ABŞ dolları civarında dəyişir [4]. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü

il tarixinə olan nəticələrinə görə Koliforniya Texnologiya İnstitutu THE beynəlxalq reytingində 94,3 balla yenə də birinci pillədə qərarlaşıb [1].

Dünyanın ən qabaqcıl ali təhsil müəssisələrindən biri olan ABŞ-ın Harvard Universitetinin ümumi vəsaitlərinin həcmi 33,7 milyard dollara bərabərdir. Bunun 13,7 milyard dolları Elm və incəsənət fakültəsinə, 2,2 milyard dolları Prezident Fonduna, 2,8 milyard dolları Biznes departamentinə, 1 milyard dolları Kennedi məktəbinə, 5,1 milyard dolları tibb sahəsinə, 7,9 milyard dolları isə digər departamentlərə məxsusdur. Maliyyə ilini kəsirlə başa vurmasına baxmayaraq universitetin gəlirləri 5% artmışdır. Gəlirlərin tərkibində ianələr 5% artaraq 1,5 milyard dollar, sponsor ödəmələri 1% artaraq 844 milyon dollar, təhsil haqqından daxilolmalar 5% artaraq 814,7 milyon dollar, investisiyalardan daxilolmalar 1% artaraq 1 milyard 651 milyon dollar təşkil etmişdir. Universitetin xərcləri 6% artaraq 4,2 milyard dollar təşkil etmişdir. Əməyin ödənilməsi xərcləri 4% artaraq 1,55 milyard dollar, işçilərin mükafatlandırılması xərcləri 6% artaraq 506,6 milyon dollar, amortizasiya xərcləri 106,3 milyon dollar, faizlər 644,3 milyon dollar, material və yeni avadanlığın alınması xərcləri 234,3 milyon dollar, tələbələrə verilən təqaüd və təqaüd tipli mükafatlar 136,4 milyon dollar təşkil etmişdir.

Harvard Universitetində illik təhsil haqqı 42 min dollardır, lakin tələbələrin 2/3-si maliyyə yardımı hesabına təhsil alır. Təhsil prosesində fəal olan və ya universitetin inkişafına öz tədqiqatları ilə töhfə verən əcnəbi tələbələr üçün isə “Devid Rokfeller qrantı” nəzərdə tutulur. Təsadüfi deyildir ki, ABŞ prezidentlərindən Con Adams, Teodor Ruzvelt, Franklin Delano Ruzvelt, Con Kennedi, kiçik Core Buş, Barak Obama, Nobel mükafatçılarından (45 Nobel mükafatçısı Harvard Universitetini bitirib) Cek Sozdaq, Albert Qor, Tomas Şelling, Roy Qlauber, Donald Kram, Tomas Eliot, BMT-nin Baş katibi Ban Ki-Mun, Pakistanın sabiq Baş naziri Bənazir Bhutto və “Mikrosoft” şirkətinin təsisçisi Bill Qeyts də bu ali təhsil müəssisəsinin məzunu olmuşlar [5]. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Harvard Universiteti THE beynəlxalq reytingində 93,3 balla ikinci pillədə qərarlaşıb. [1].

ABŞ ali təhsil müəssisələri ilə uzun illərdir ki, reyting mübarizəsi aparan universitet Böyük Britaniyanın Oksford Universitetidir. Bu universitet ikinci pillədə qərarlaşsa da (Harvard Universiteti ilə birlikdə), Avropa reytingində uzun illərdir ki, birinciliyi əldən vermir. Universitetin illik gəliri 1 milyard funt-sterlinqə bərabərdir ki, bu vəsaitin 60%-ə qədəri tədqiqat qrantları və müqavilələrdən daxilolmalardır. Qeyd edək ki, İngiltərə Ali Təhsilin maliyyələşdirilməsi Şurasının ayırdığı qrantların təqribən 200 milyon funt-sterlinqini Oksford Universiteti udur. Tələbələrin ödədiyi təhsil haqları universitetin gəlirinin 15%-ni təşkil edir. Universitetlərin inkişafına ən çox yardım edən qurum Universitetin Nəşriyyatıdır. Yalnız 2010-2013-cü illərdə bu qurum tərəfindən Universitetə 250 milyon funt-sterlinq maliyyə yardımı göstərilib. Oksford universitetində təhsil haqqı ixtisaslar üzrə müxtəlifdir. Belə ki, əgər incəsənət ixtisasında təhsil haqqı 6300 funt-sterlinq təşkil edirsə, tibb ixtisaslarında təhsil alanlar 15400 funt-sterlinq ödəməlidir. Lakin fərq yalnız ixtisaslarda deyil. Əcnəbi tələbələr yerli və Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrin vətəndaşlarına nisbətə 30-40%-dək əlavə vəsait ödəyirlər. Universitetin məzunlarından 25-i Böyük Britaniyanın baş naziri (Marqaret Teçer, Toni Bleyer, Devid Kameron) olub. Bundan əlavə İordaniya kralı II Abdullah ibn Al Hüseyn, ABŞ-ın sabiq prezidenti Bill Klinton, Hindistanın sabiq baş naziri İndira Qandi də bu universitetin məzunlarındandır. Oksford universiteti eyni zamanda dünya elminə Nobel mükafatçıları bəxş edən ali təhsil müəssisələrindəndir. Hazırda universitet məzunlarından 14-ü Nobel mükafatçısıdır [6]. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Oksford Universiteti THE beynəlxalq reytingində 93,2 balla üçüncü pillədə qərarlaşıb [1].

ABŞ-ın Stenford Universiteti reyting cədvəlində dördüncü pillədədir. Bu universitet ABŞ-ın ən böyük və varlı ali təhsil müəssisələrindən biridir. Universitetin ianə fondu 17 milyard dollardan artıqdır. İllik təhsil haqqı orta hesabla (ayrı-ayrı ixtisaslarda müxtəlifdir) 43,245 dollardır. Laklin

hazırda universitetin 51,1%-i maliyyə yardımı alır. Universitet xərclərinin 350 milyon dollarını təhsil haqqının hesabına ödəyir. Qalan vəsaitlər isə qrantlar, müqavilələr, maliyyə yardımları, ianələr hesabına maliyyələşdirilir. Universitet dünyaya 17 Nobel mükafatçısı bəxş edib. Bundan əlavə “Google” axtarış saytının yaradıcıları Sergey Brin və Larri Peyç, “Yahoo” saytının yaradıcıları David Filo və Cerri Yanq da bu universitetin məzunları olublar [7]. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Stanford Universiteti THE beynəlxalq reytingində 92,9 balla dördüncü pillədə qərarlaşıb [1].

ABŞ-ın Massaçusets Texnologiya İnstitutu reyting cədvəlində 93 balla beşinci pillədədir. İnstitutu qeyri-rəsmi olaraq “Komputer texnologiyalarının mərkəzi” də adlandırırlar. İnstitutun məzunlarından 75 nəfəri Nobel mükafatına layiq görülüb. Sevindirici haldır ki, dünya şöhrətli, Azərbaycan əsilli alim, süni intellekt sahəsində qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin banisi, hazırda Berkli Koliforniya Universitetinin professoru Lütfi Rəhim oğlu Ələsgərzadə (Lütfizadə) bu institutun məzununu (“elektrotexnika” sahəsi üzrə magistraturasını bitirib) olub. Texnologiya institutu olmasına baxmayaraq, məzunlar arasında siyasət xadimlərinin də sayı kifayət qədərdir. Kosta-Rikanın prezidenti Xose Fiqueres Ferrer, Kolumbiyanın prezidenti Virillio Barko, BMT-nin sabiq Baş katibi Kofi Annan, ABŞ-ın sabiq dövlət katibi Core Şuls məzunlar sırasındadır.

Massaçusets Texnologiya İnstitutunun illik gəliri 3 milyard ABŞ dolları civarındadır. Gəlirlərin əsas mənbəyi təhsil haqqı olsa da, institut digər mənbələrdən vəsait cəlb etməkdən də çəkinmir. Massaçusets Texnologiya İnstitutu tələbələrə ən çox maliyyə yardımı göstərən ali təhsil müəssisələrindəndir. Tələbələrin 72%-i bu və ya digər formada (həm dövlət, həm də institut tərəfdən verilən təqaüd) təqaüd alır. İnstitutun illik təqaüd fondu 105,8 milyon dollara bərabərdir. Təqaüdlər əsasən ianələrin və institutun şəxsi vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir. 58 % tələbə müxtəlif qrant layihələrində iştirak edərək maliyyə vəsaitlərini yaxşılaşdırırlar. Qeyd edək ki, əvəzsiz maliyyə yardımlarının məbləği orta hesabla 33,687 dollar təklif olunur. Massaçusets Texnologiya İnstitutunun tələbələrinin 41%-i tələbə krediti (hər tələbə orta hesabla 17,900 dollar) alır ki, onlar borclarını məzun olduqdan sonra qaytaracaqlar. Tələbələrin 65%-i təhsil müddətində kampuslarda işləyərək pul qazanırlar. İllik gəlir orta hesabla 3058 dollar təşkil edir. Massaçusets Texnologiya İnstitutu təhsilin yuxarı pillələrinə də maliyyə dəstəyi göstərir. Belə ki, institutun 888 doktorantının (13,6%) hər birinə 52,061 dollar olmaqla 46,2 milyon dollar vəsait güzəştli kredit şəklində verilib. 176 doktorant isə bu və ya digər proqramlarda iştirak etməklə 2,2 milyon dollar vəsait əldə edib (orta hesabla hər doktoranta 12665 dollar düşür) [8]. Hətta global maliyyə böhranı şəraitində belə Massaçusets Texnologiya İnstitutu maliyyə yardımlarını dayandırmadı. Bəzi hallarda hətta yüksək nəticələr göstərən tələbələrin maliyyə öhdəlikləri ailələrinin xəbəri olmadan institut tərəfindən ödənilir. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Massaçusets Texnologiya İnstitutu THE beynəlxalq reytingində bir pillə geriləyərək 91,9 balla altıncı pillədə qərarlaşıb [1].

Prinston Universiteti reyting cədvəlində altıncı pillədədir. Dünyaya 30-dan çox Nobel mükafatı laureatı bəxş edən, ABŞ-ın “Sarmaşıq” Liqasının səkkizliyinə daxil olan bu universitetin illik gəliri 1,5 milyard dollar təşkil edir. Lakin bu ali məktəbin maliyyə müstəqilliyini çoxsaylı donor yardımları təmin edir ki, bu vəsaitlər də, əsasən, sərbəst tədris proqramlarının, kadr potensialının seçiminə, tikinti məsələlərinin həllinə sərf olunur.

Prinston Universitetində elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsinə ildə orta hesabla 250 milyon dollar vəsait ayrılır. Vəsaitlərin böyük hissəsi universitetin nəzdində fəaliyyət göstərən ABŞ-ın Energetika departamentinin Fizika-Plazma laboratoriyasının tədqiqatlarına sərf olunur. Korporativ sifarişçilərin vəsaitləri hesabına isə kiçik layihələr maliyyələşdirilir. Universitetdə fəaliyyət göstərən Tədqiqat və Layihə administrasiyası ayrılan maliyyə vəsaitlərinin hərəkətinə nəzarət edir, elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi dövründə qarşıya çıxan problemlərə görə məsuliyyət daşıyır. Qeyd

edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Princeton Universiteti THE beynəlxalq reytingində bir pillə geriləyərək 90,9 balla yeddinci pillədə qərarlaşıb [1].

Böyük Britaniyanın Kembric Universiteti reyting cədvəlində yeddinci pillədədir. Universitetin illik gəliri 800 milyon funt-sterlinq civarındadır. Burada təhsil alan tələbələrə yalnız Britaniya vətəndaşlarına dövlət maliyyə yardımı göstərir. Tələbə təhsil almaq üçün dövlətdən ildə 5000 funt-sterlinqə qədər vəsait götürə bilər ki, o, bu məbləği universiteti bitirdikdən sonra da qaytara bilər. Kembric Universitetində təhsil haqqı əcnəbi tələbələr üçün illik 12-30 min funt-sterlinq arasında dəyişir. Böyük Britaniya vətəndaşları və Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin vətəndaşları orta hesabla 6-7 min funt-sterlinq təhsil haqqı ödəyirlər (Tibb ixtisasları istisnadır). Kembric Universiteti elmi-tədqiqatlara öz fəaliyyətində çox geniş yer ayırır. Elmi tədqiqatlara ildə orta hesabla 300 milyon funt-sterlinq vəsait xərclənir. Universitet təhsil və elmi fəaliyyətlə yanaşı biznes əməkdaşlığı da həyata keçirir. Bu əməkdaşlığın özülündə yeni innovasiyaların tətbiqi və əsaslı elmi-tədqiqat işlərinin aparılması dayanır. Yerinə yetirilən elmi tədqiqat işləri isə uzunmüddətli gəlir mənbəyinə çevrilir. Kembric Universitetində “Idea Speace” təşkilatı fəaliyyət göstərir. Bu təşkilatın üzvləri cəmiyyətə uzunmüddətli fayda verə biləcək yeni biznes modelləri hazırlayırlar. Universitet eyni zamanda təhsil və məsləhət xidmətlərini də həyata keçirir. Yüksək təcrübəyə malik insanların cəmləndiyi bu qurumlar yeni fəaliyyətə başlamaq istəyən kommersiya təşkilatlarına səmərəli və az riskli məsləhətlər verirlər [10].

Kembric Universitetinə ayrı-ayrı şəxslər və fondlar tərəfindən əvəzsiz yardımlar da göstərilir. Universitet bu vəsaitləri əsasən elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına, yeni layihə və proqramların icrasına və sosial problemləri olan tələbələrə yardım göstərilməsinə yönəldir. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə Kembric Universiteti THE beynəlxalq reytingində iki pillə qalxaraq 92,0 balla beşinci pillədə qərarlaşıb [1].

London İmperial Kolleci Böyük Britaniyanın qabaqcıl ali təhsil müəssisələrindəndir. Reyting cədvəlində 10-cu pillə bu kollecə məxsusdur. Kollecın rəsmi adı Elm, Texnologiya və Tibb İmperial Kollecidir. Kollecın illik gəlirləri 700 milyon funt-sterlinq civarındadır. Bu vəsaitlərin 45%-i tədqiqat qrantlarından və müqavilələrdən, 25%-i Ali Təhsilin Maliyyələşdirilməsi Şurasının qrantlarından, 25%-i təhsil haqqından, 5%-i ianələrdən daxil olur. London İmperial Kollecinə Böyük Britaniya və Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdən olan tələbələr üçün təhsil haqqı 9 min funt-sterlinqdir. Bütün Böyük Britaniya ali təhsil müəssisələri üçün xas olan yaşayış xərci problemi bu kollecə də mövcuddur. Kollecə yardım edənlərin sayı olduqca çoxdur. Hətta kollecın “Donorlar Assosiasiyası” da fəaliyyət göstərir. Bu assosiasiyaya 1000 funt-sterlinqdən artıq yardım edən bütün donorlar daxildir. Edilən yardımın məbləğindən asılı olmayaraq Kollec rəhbərliyi hər bir donora vəsaitlərin necə və hara xərclənməsi barədə rəsmi hesabat təqdim edir (Qeyd: Böyük Britaniyada donorlara vergi güzəştləri də nəzərdə tutulur). Donorlar Böyük Britaniyada təhsilin inkişafında maraqlı olan fərdi şəxslərdir. Donorlardan gələn vəsaitlər “Rektorun təqaüd fondu”na daxil olur. Fondu yaratmaqda məqsəd istedadlı tələbələri üzə çıxarmaq, aparılan tədqiqat işlərini stimullaşdırmaq, London İmperial Kollecinin nüfuzunu qaldırmaqdır [11]. Qeyd edək ki, 2014-2015-ci tədris ilinin 01.12.2014-cü il tarixinə olan nəticələrinə görə London İmperial Kolleci THE beynəlxalq reytingində bir pillə qalxaraq 87,5 balla doqquzuncu pillədə (ABŞ-ın Yel Universiteti ilə birlikdə) qərarlaşıb [1].

Göründüyü kimi reyting cədvəlində ön sıralarda dayanan ali təhsil müəssisələri öz reytinglərini qoruyub saxlamaq üçün böyük maliyyə vəsaitləri sərf edirlər.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda da kifayət qədər yüksək maliyyə vəsaitlərinə sahib ali təhsil müəssisələri var, lakin onlar beynəlxalq reytinglərdə ilk beşyüzlükdə də yer almırlar. Hətta Rusiyanın “İnterfaks” Agentliyinin 2013-2014-cü tədris ili üçün tərtib etdiyi MDB ölkələrinin (həmçinin Latviya, Litva, Estoniya) ali təhsil müəssisələrinin reytingində ilk əlliliyə Azərbaycanın heç bir təhsil müəssisəsi düşməyib. Ön qabaqcıl universitetimiz olan Bakı Dövlət Universiteti isə 11 balla 61-ci

pillədə qərarlaşıb. Üç göstərici (təhsil, elmi-tədqiqat, beynəlxalq fəaliyyət) üzrə aparılan qiymətləndirmədə Moskva Dövlət Universiteti 100 balla 1-ci, Belarusiya Dövlət Universiteti 60 balla 2-ci, Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti 47 balla 3-cü, Kiyev Milli Universiteti 46 balla 4-cü, Vilnus Universiteti 40 balla 5-ci, Novosibirsk Milli Tədqiqat Universiteti 36 balla 6-cı, Rusiya Xalqlar Dostluğu Universiteti və Moskva Dövlət Texnologiya Universiteti 32 balla 7-ci, Tartu Universiteti (Estoniya) və Tomsk Dövlət Milli Tədqiqat Universiteti 28 balla 9-cu, Yerevan Dövlət Universiteti 27 balla 11-ci olub [14]. 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin mütəxəssislər qrupu tərəfindən ali təhsil müəssisələrinin reytingini müəyyənləşdirən metodika işlənib hazırlanmışdır. Bu metodikaya əsasən 30 bal intellektual potensiala (elmi pedaqoji kadrların kvalifikasiyası - 8, kadr təminatının perspektivliyi - 8, AMEA-ya üzvlük - 8, dövlət mükafatı, fəxri adlar alanların müəllimlərin sayına nisbəti - 6) görə, 10 bal maddi-texniki bazaya görə, 10 bal sosial-mədəni bazaya görə, 20 bal kadr hazırlığının səviyyəsinə (bakalavr və magistr hazırlığı - 4, doktorantura - 3, ixtisaslaşdırılmış şuraların səmərəliliyi - 3, cəlbəedicilik - 3, ali məktəbin abituriyentlər arasında nüfuzu - 4, məzunların işlə təminatı - 3) görə, 10 bal elmi fəaliyyətə görə, 20 bal beynəlxalq aləmdə tanınmaya (xarici tələbələr və xaricdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələr - 4, beynəlxalq təşkilatlara üzvlük - 4, beynəlxalq proqramlarda iştirak səviyyəsi - 4, son iki ildə qazanılan qrantlar - 4, ali məktəbdə xarici ölkələrdən olan mütəxəssislər) görə toplamaq mümkündür. Digər reyting isə Azərbaycandan Kənarda Təhsil Almış Mütəxəssislər (AKTAM) təşkilatı tərəfindən hazırlanır. Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin 11 oktyabr 2013-cü il tarixli, 842 nömrəli əmrinə əsasən təşkil olunan “İctimai təşəbbüslərin dəstəklənməsi üzrə layihə müsabiqəsi”ndə “Azərbaycanda ali məktəblərin reytinginin müəyyən edilməsi” layihəsi ilə qalib olan AKTAM təşkilatı artıq sorğuları yekunlaşdırmışdır. Bu reytingdə qiymətləndirmə tələbələrin və professor-müəllim heyətinin tərkibinin keyfiyyətinə, ali təhsil müəssisəsinin elmi-tədqiqat potensialına, maddi-texniki bazasına, sosial-mədəni bazasına, tələbə qəbulunun və tədris prosesinin nəticələrinə, ali təhsil müəssisəsinin beynəlxalq əməkdaşlığının səviyyəsinə görə aparılır.

Göründüyü kimi, bu göstəricilərin əksəriyyəti beynəlxalq reytinglərin göstəriciləri ilə eynilik təşkil edir və bu göstəricilərin tələb olunan səviyyəyə çatdırılması bizim beynəlxalq reytinglərə düşməyimizi təmin edəcək. Bunun üçün isə universitetlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın strateji hədəflərinə uyğun olaraq təhsilə adekvat həcmdə maliyyə resurslarının cəlb edilməsinə, müxtəlif mənbəli maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılmasına, bir təhsilə düşən xərc əsasında maliyyələşdirmə mexanizminə keçidə, təhsil tədqiqatlarının yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiqinə, keyfiyyət göstəricilərinə əsaslanan investisiya xərcləri sisteminin yaradılmasına, dövlət büdcəsi vəsaitindən istifadə olunmayaraq məqsədli kapital fondlarının yaradılmasına, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan təhsil infrastrukturunun yaradılmasına, səriştəyə və fəaliyyətin nəticələrinə əsaslanan əməyin ödənişi sisteminin yaradılmasına, maliyyələşdirmənin tədrisin keyfiyyət nəticələrinə görə müəyyən edilməsinə çalışmalı və maliyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə etməlidirlər.

Açar sözlər: beynəlxalq reyting, reytingi müəyyən edən göstəricilər, maliyyə vəsaitləri, reyting cədvəli, maliyyə dəstəyi

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. <http://www.timeshighereducation.co.uk/>
2. <http://www.shanghairanking.com/>
3. <http://www.topuniversities.com/>

4. <http://www.caltech.edu/>
5. <http://www.harvard.edu/>
6. <http://www.ox.ac.uk/>
7. <http://www.stanford.edu/>
8. <http://web.mit.edu/>
9. <http://www.princeton.edu/>
10. <http://www.cam.ac.uk/>
11. <http://www3.imperial.ac.uk/>
12. <http://www.webometrics.info/>
13. <http://nturanking.lis.ntu.edu.tw/>
14. http://www.educationindex.ru/article_ranking-sis-interfax.aspx

Мобиль Меджидов

**ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ ПОСОБИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ
МЕЖДУНАРОДНОГО РЕЙТИНГА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ
РЕЗЮМЕ**

В статье рассматривалась деятельность организаций составляющих международный рейтинг высших учебных заведений, были проанализированы показатели, используемые при определении рейтинга, была определена роль финансовых пособий в деятельности лидирующих высших учебных заведений мира (Калифорнийский Технологический Институт США, Гарвардский Университет, Стенфордский Университет, Массачусетский Технологический Институт, Пристонский Университет, Оксфордский Университет Великобритании, Кембриджский Университет, Имперский Колледж Лондона).

Ключевые слова: международный рейтинг, показатели определяющие рейтинг, финансовые пособия, таблица рейтинга, финансовая поддержка

Mobil Medjidov

**THE IMPACT OF THE FINANCIAL RESOURCES ON THE FORMATION OF THE
INTERNATIONAL RANKING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article reviews the activities of the institutions of higher educations institutions in the international ranking compiled, analyzed data used in determining the rating, the world's leading higher educations institutions (the United States California Institute of Technology, Harvard University, Stanford University, Mahachusetts Institute of Technology, Princeton University, UK Oxford University, Cambridge University, London Imperial College) identified the role of financial resources.

Key words: international rating, parameters determining the rating, financial means, rating table, financial support